

УДК 94(477):[321.011.5:341.211(477.8)]

УТВОРЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ЗНАКОВА ПОДІЯ У ТИСЯЧОЛІТНІЙ ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

І. Бойко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: boyko.ist@ukr.net*

Проаналізовано передумови утворення Західноукраїнської Народної Республіки та її державно-правовий розвиток. Зазначено, що проголошення ЗУНР було знаковою подією у тисячолітній історії національного державотворення. Ця подія свідчила про реалізацію українським народом свого права на політичне самовизначення і відповідала тогочасним європейським й світовим стандартам і традиціям, які визнавали право народу на самовизначення. Проголошення ЗУНР мало епохальний вплив на формування української нації та її боротьбу за національну гідність та державну незалежність у ХХ ст.

Окреслено важливе історичне значення Західноукраїнської Народної Республіки. Це була чергова спроба українського народу відновити національну державу, спроба звільнитися від вікової влади чужинців, влади, яка різними способами нав'язувала своє панування, свої державно-правові інститути, свою ідеологію, свою історію. Великим позитивом було й те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну державу; значно підвищився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу, в тому числі і ХХ ст. Історичне значення ЗУНР також полягає в тому, що було збережено ідентичність української нації й поглиблено процес українського державотворення, який бере початок від часів ранньої української держави – Київської Русі

Ключові слова: держава, державотворення, органи державної влади, український народ, Україна.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2018.67.014>

Розвиток демократичної держави в Україні зумовлює необхідність ґрунтовного вивчення й узагальнення тисячолітнього досвіду національного державотворення. Важливе місце в історії національного державотворення займає Західноукраїнська Народна Республіка (далі – ЗУНР), з часу проголошення якої у цьому році минає сто років.

Початок ХХ ст. та завершення Першої світової війни стали черговим етапом і кроком українського народу до відновлення своєї державності. Цей період характеризувався новим політичним пожвавленням, яке охопило українські землі у складі Австро-Угорської монархії та Російської імперії, новим піднесенням національної свідомості й активності. Об'єктивні передумови для відродження Української держави були вельми сприятливі: революції в Росії, Німеччині та Австро-Угорщині відвернули на деякий час увагу цих імперій від України. Вони були змушені займатися вирішенням своїх внутрішніх проблем, що надавало можливість Україні діяти самостійно, піднятися з колін, звільнитися від іноземних поневолювачів, проголосити, а фактично відновити свою національну державність

та заявити світові про своє існування. Проте, все це, безперечно, було не так просто: із заходу з перших же днів проголошення своєї державної незалежності ЗУНР на неї напала Польща, яка не могла примиритися з втратою Галичини; на великій Україні перебували численні ворожі сили – спочатку представники влади і війська Тимчасового уряду, а далі – більшовики, які всіляко протидіяли утворенню й утвердженню незалежної Української держави, потім – денікінці. Цілком правильно вважає професор Б. Й. Тищик, що об'єктивно це був сприятливий час для відродження України ще й тому, що після закінчення Першої світової війни, після революцій у трьох найбільших тоталітарних імперіях у більшості європейських державах активізувався революційний рух, розгорталася національно-визвольна боротьба, раніше гноблені й експлуатовані народи домагалися волі, своєї державної незалежності; це був час, коли президент США В. Вільсон запропонував свою відому програму миру («14 пунктів»), яка передбачала право народів на незалежність і вільний розвиток, коли в Росії була проголошена в листопаді 1918 р. «Декларація прав народів Росії», яка визнавала за кожним народом колишньої царської Росії право на відокремлення та утворення своєї самостійної держави [5, с. 474]. Ці документи створювали необхідну правову основу для встановлення й Української держави. Отже, вирішальне слово у цій загалом сприятливій міжнародній обстановці було за народом України [5, с. 474–475]. На західноукраїнських землях (Галичині, Буковині та Закарпатті) початком національно-визвольної боротьби, а відтак процесу державотворення стала глибока політична криза Австро-Угорщини, зумовлена поразкою у війні та пошуком оптимального шляху подальшого розвитку державності через проголошення федерації або гарантування національного суверенітету народам, що входили до її складу. У той складний період український народ об'єднався довкола ідеї національного визволення, проявив волю, героїзм й жертвність у боротьбі за свободу і державність. Українці вперше за майже трьохсотлітню історію використали шанс реалізуватись як державна нація [2, с. 9–10].

Однією з найважливіших подій національно-визвольних змагань на початку ХХ ст. було проголошення 1 листопада 1918 р. у Львові Української держави. Це була знакова подія у тисячолітній історії національного державотворення, яка свідчила про реалізацію українським народом свого права на політичне самовизначення і відповідала тогочасним європейським та світовим стандартам і традиціям, які визнавали право народу на самовизначення. Вперше, з часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави, корінне населення західноукраїнських земель, після 570-річного чужоземного панування стало знову господарем власної долі, проголосило державну незалежність [4, с. 144–145]. Проголошення ЗУНР мало епохальний вплив на формування українського народу і його боротьбу за національну гідність та державну незалежність у ХХ ст. Мільйони борців за волю України продовжували традицію визвольних змагань. ЗУНР була повноцінною державою, яка забезпечувала цілісність тогочасного українського народу, його функціонування та розвиток шляхом управління та координації інтересів різних соціальних груп. Ознаками відродженої Західноукраїнської Народної Республіки були: наявність власної території, на якій упродовж тисячоліть проживав український народ; було демократично сформовано і діяли органи публічної влади, які виконували свої функції та поширювали свою владу щодо громадян, які проживали на території ЗУНР; наявність суверенітету, права, мови, державних символів, власної назви.

УНРада 1 листопада видала відозви «До населення міста Львова» та «Український народ», в яких зазначалося: «Волею українського народу на українських землях Австро-Угорської монархії утворилась українська держава...»;

«віднині Ти, український народ, господар своєї землі..., визволений з віковичної неволі...», «найвищою владою тут є Українська національна рада». Вже в перших правових актах наголошено, що всім громадянам Української держави незалежно від національності та віросповідання надаються і гарантуються «громадянська, національна і віросповідна рівноправність». Усім національним меншинам пропонувалось обрати своїх представників до складу Української національної ради [7, с. 101–102].

Проте великою перешкодою державотворчої діяльності ЗУНР стала військова агресія спочатку Польщі, а згодом Румунії. Вже наприкінці дня 1 листопада польські збройні сили у Львові почали військові дії проти українців. До них приєдналося польське цивільне населення, яке у Львові налічувало понад 120 тис. осіб (з 240 тис.). Почалася довготривала, збройна, кривава боротьба, яка переросла у польсько-українську війну за Львів, Галичину та галицьку нафту (Бориславсько-Дрогобицький нафтовий басейн). Неодноразові звертання української влади до польських політичних представників у Львові з пропозиціями сісти за стіл переговорів, мирно врегулювати всі проблеми не дали жодного результату. Поляки не хотіли вести ніяких переговорів, називаючи корінне українське населення, що завжди становило більшість у Східній Галичині, «варварськими ордами», «хлопськими бандами» та ін. Тому 5 листопада УНРада звернулася до українського населення Галичини зі закликом «До зброї!». У ньому зазначалося, що вину за розпалювання військового конфлікту між українцями і поляками в Галичині несуть поляки, тому, кому тільки доля рідного краю лежить на серці, кому не байдуже щастя дітей і внуків, хто не хоче панщини, хто натомість бажає собі справедливого ладу без хлопа і пана, не хоче жити більше в неволі, темності і убожестві – хай береться за зброю» [5, с. 482–483].

На засіданні УНРади 13 листопада 1918 р. було визначено назву Української держави – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), а також затверджено конституційні основи новоствореної держави – «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії», у якому закріплювалося верховенство і суверенітет українського народу, який здійснюватиме конституційні засади через представницькі органи, обрані на основі загального, рівного, прямого, таємного голосування за пропорційною виборчою системою [3, с. 110–111]. Виборчим правом наділялися всі громадяни держави, незалежно від національності, віросповідання, статі. «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» визначав територію ЗУНР, яка охоплювала українські етнічні землі (Галичину, Буковину і Закарпаття), зокрема близько 70 тис. км² території з населенням 6 млн. (тобто 71 % українців, 14 % поляків, 13 % євреїв, 2 % угорців, румунів та ін.). Щоправда, невдовзі Північну Буковину захопила Румунія, а Закарпаття спочатку відійшло до складу Угорщини, а у січні–квітні 1919 р. – Чехо-Словаччини. Все це відбулося зі згоди і санкції Антанти. Отже, фактично ЗУНР охоплювала тільки територію Східної Галичини з населенням 4 млн. (75 % українців, 12 % поляків, 11 % євреїв, 2 % – інші національності) [5, с. 483].

13 листопада 1918 р. УНРадою затверджено герб держави – золотий Лев на синьому тлі, та прапор – синьо-жовтий. Національним меншинам на території ЗУНР гарантувалися рівні права з українським населенням. Проголошена держава – ЗУНР, як і інші європейські держави, створила власні законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні органи та збройні сили. Парламент – Українська Національна Рада прийняв низку законів, а уряд – Державний Секретаріат видав низку розпо-

ряджень, що регламентували діяльність усіх галузей державного життя. Сформований УНРадою уряд ЗУНР – Державний секретаріат очолив К. Левицький. У складі уряду було 14 міністерств – державних секретарств, очолених державними секретарями: внутрішніх справ – Л. Цегельський; зовнішніх справ – В. Панейко; фінансів – К. Левицький; військових справ – Д. Вітовський; юстиції – С. Голубович; торгівлі і промислу – Я. Литвинович; земельних справ – С. Баран; шляхів – І. Мирон; пошти і телеграфу – О. Пісецький; праці та суспільної опіки – А. Чернецький; суспільного здоров'я – І. Куровець; освіти – тимчасово О. Барвінський; віросповідання – О. Барвінський; публічних робіт – І. Макух. Згодом структура і персональний склад уряду зазнали певних змін. Голова і міністри 10 листопада присягнули на вірність українському народові, державі. Українська Національна Рада визначила одним із основних завдань уряду вжити всіх необхідних заходів для об'єднання західноукраїнських земель з утвореною на сході Українською соборною державою.

У ЗУНР було прийнято низку важливих для існування держави законів: про організацію війська (13 листопада 1918 р.), тимчасову адміністрацію (15 листопада 1918 р.), тимчасову організацію судівництва (16 листопада і 21 листопада 1918 р.), державну мову (1 січня 1919 р.), шкільництво (13 лютого 1919 р.), громадянство (8 квітня 1919 р.), земельну реформу (14 квітня 1919 р.). ЗУНР постала як демократична держава, політичний устрій якої передбачав модель тогочасної європейської правової держави. ЗУНР стала прикладом можливого українського державного правопорядку, що ґрунтувався на гуманізмі та поступовому утвердженні демократичних засад у суспільстві. На території ЗУНР за весь час існування не було жодного випадку виступів проти цивільного польського населення, чи представників інших національностей. Приклад ЗУНР наочно продемонстрував переваги австрійської правової школи та австрійського політикуму над російським правовим нігілізмом.

Наслідком активної державотворчої діяльності ЗУНР стало відкриття посольств в Австрії, Угорщині і Німеччині й дипломатичних представництв у Чехо-Словаччині, Канаді, США, Бразилії, Італії та інших державах.

За розпорядженням УНРади 11 листопада 1918 р. на всій території держави належало ліквідувати всі старі органи місцевої влади та управління. Замість них шляхом виборів планувалося утворити нові, українські. Зокрема у сільських і містечкових громадах ними мали стати громадські та міські комісари, а їхніми дорадчими органами – так звані прибічні ради, а у повітах – повітові комісари та повітові національні ради. Для охорони громадського порядку в багатьох повітах і громадах обирали народну міліцію, у деяких – зберігали, оновивши її склад, жандармерію [5, с. 484].

16 листопада 1918 р. було видано закон «Про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки». Згідно з ним залишалося чинним попереднє, австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам і цілям Української держави. Правове регулювання цивільних відносин в ЗУНР відбувалося за австрійським Цивільним кодексом 1811 р., цивільні процесуальні відносини – за австрійським Цивільним процесуальним кодексом 1895 р. Основним юридичним актом, який регулював кримінальні відносини в ЗУНР, був австрійський Кримінальний кодекс 1852 р., а кримінально-процесуальні відносини регламентувалися австрійським Кримінально-процесуальним кодексом 1873 р. Державна влада ЗУНР вважала австрійське законодавство важливим чинником забезпечення стабільності в державі до часу ухвалення власних нормативних актів. Особливістю законодавчої діяльності ЗУНР була її соціальна спрямованість. ЗУНР розвивала своє законодавство у двох напрямках: соціально-економічному та соціально-політичному.

У законі «Про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки» регламентувався порядок утворення, структура та функції місцевих органів влади й управління. Зазначалося, що надалі повітових комісарів призначатиме і звільнятиме державний секретар внутрішніх справ. Їм підлягали повітові військові коменданти, коменданти жандармерії. Повітові комісари своєю чергою, призначали громадських і міських комісарів. Там, де населення вже обрало комісарів, ці особи підлягали затвердженню вищестоящими державними органами. В усіх повітах належало загальними виборами обрати повітові національні ради, а у громадах й містах – громадські та міські ради [4, с. 169–170].

Однак під тиском переважаючих сил ворога українське військо і державна влада ЗУНР 22 листопада 1918 р. залишили Львів. Державні установи переїхали спочатку до Тернополя, а в перших числах січня 1919 р. – до Станіславова. На засіданні УНРади 4 січня у Станіславові було створено Президію ради у складі Президента (голови ради) і чотирьох його заступників. Президентом ради знову обрали Є. Петрушевича, його заступниками – Л. Бачинського, С. Вітика, О. Поповича і А. Шмигельського. На цьому ж засіданні створено ще один важливий орган – Виділ Української Національної Ради. Він складався з Президента ради і 9 членів та виконував функції колегіального глави держави.

Вважаючи себе органом невиборним, тимчасовим, УНРада у березні 1919 р. прийняла закон про скликання Сейму ЗУНР, а у квітні – виборчий закон. Однопалатний Сейм мали обирати громадяни на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні. Активне виборче право належало громадянам з 21 року, пасивне – з 25. Депутатів (послів) належало обрати згідно з національно-пропорційною системою. Тобто, за кожною національністю (залежно від її кількості) закріплювалася певна кількість послів. Це гарантувало всім національним меншинам можливість мати своїх послів у парламенті. Отже, з 226 послів Сейму українці повинні були обрати 160, поляки – 33, євреї – 27, австрійці – 6 представників. З цією метою територію держави було поділено на 12 українських виборчих округів, 5 польських і єврейських, 1 – німецький. Таке демократичне на державному рівні забезпечення прав національних меншин під час виборів законодавчого органу свідчило про тяглість українського народу до народовладдя, волелюбності і порядку. Змінилася структура і персональний склад уряду. Ще у грудні подав у відставку прем'єр-міністр К. Левицький, його замінив С. Голубович [6, с. 318–325].

УНРада з метою забезпечення прав та інтересів національних меншин вирішила утворити у складі уряду ще три секретарства – польське, єврейське, німецьке, запропонувавши меншинам обрати своїх представників у ці секретарства. Проте через їх небажання ця пропозиція не була реалізована. Отож, на початку 1919 р. кількість державних секретарств скоротилася до десяти: було об'єднано секретарства освіти і віросповідання; шляхів, пошти, телеграфів; ліквідовано секретарства праці та суспільної опіки, суспільного здоров'я (замість них утворено відповідні відділи при секретарстві внутрішніх справ).

Формуючи механізм держави, УНРада ще в листопаді 1918 р. розпорядилася утворити корпус державної жандармерії для охорони громадського порядку, державного та особистого майна, публічної безпеки. Корпус очолила Команда української державної жандармерії на чолі з Головним комендантом (П. Индишевським). На місцях утворювалися окружні та повітові команди жандармерії, сільські й міські станиці. До жандармерії приймали добровольців, передусім з військовослужбовців. Чисельний стан жандармерії у повітах визначав повітовий комендант за домовленістю з повітовим комісаром. На місцях обирали народну міліцію. Навесні 1919 р.

чисельність державної жандармерії становила близько 1 тис. жандармів і 4 тис. стажистів, 30 офіцерів. Народних міліціонерів налічувалося близько 3 тис. [1, с. 49–50]. З позиції сучасності вбачається, що в ЗУНР не вистачало правоохоронців для підтримання правопорядку.

Важливою ланкою державного механізму ЗУНР були судові органи. Тимчасово, до прийняття відповідного закону про судоустрій і судочинство, у ЗУНР залишалися на своїх місцях попередні судді та працівники канцелярського апарату, тим паче, що чимало з них були українцями. Судді й технічні працівники присягали на вірність українському народові, державі. Тих, які скомпрометували себе антинародною, антиукраїнською діяльністю і переконаннями, було звільнено. Незабаром Державне секретарство судівництва на чолі з О. Бурачинським розгорнуло активну діяльність, спрямовану на перебудову судової системи. Вся територія держави була розділена на судові округи (12) і судові повіти (130). Відповідно належало утворити окружні та повітові суди. Їх повинно було обрати (у кількості 144 особи) саме населення. Для національних меншин знову ж таки встановлювалася квота, щоб вони мали гарантовану можливість обрати своїх суддів. Отже, належало обрати 102 суддів-українців, 25 – поляків, 17 – євреїв. Новообрані судді повинні були скласти «судові іспити» – як в усній, так і письмовій формі (крім тих, які вже раніше працювали суддями) [4, с. 191–193]. Для прийняття цих іспитів розпорядженням Державного секретарства судівництва від 11 лютого 1919 р. створювалися спеціальні комісії на чолі з головами окружних судів. Окрім цього, на пропозицію Державного секретарства судівництва Українська національна рада у лютому прийняла закони «Про скорочення підготовчої суддівської служби» (тобто стажування – з 3 років до 2); про тимчасове припинення (у зв'язку з умовами військового часу) діяльності суду присяжних; про введення у судочинстві української мови, принципів гласності, змагальності, широкого демократизму, забезпечення права обвинуваченого на захист тощо. Для розгляду кримінальних справ законом УНРади 11 лютого тимчасово створено трибунали першої інстанції. Вони діяли в повітах у складі голови і двох членів. Вищою інстанцією з цивільних і кримінальних справ мав стати (згідно зі законом 15 лютого) Вищий суд, і третьою (останньою) – Найвищий державний суд. До їхнього обрання функції другої й третьої судової інстанції належали спеціально утвореним Сенатам: «Окремому судовому Сенату другої інстанції» та «Окремому судовому Сенату третьої інстанції». Згідно з розпорядженням Державного секретарства судівництва 8 березня вони були створені при окружному суді у Станіславові. Розпорядженням Державного секретарства судівництва були врегульовані розміри оплати за судові витрати, судові мито, суми оплат при розгляді судових справ, оплата праці експертів та ін. [4, с. 195–199].

11 лютого 1919 р. УНРада прийняла ще два важливі закони у сфері судочинства. Одним із них («Про розмежування компетенції повітових та окружних судів в цивільних справах») розмежовано компетенцію цих судів за окремими категоріями справ; другим для розгляду дрібних кримінальних справ утворено трибунали першої інстанції – по одному на повіт. Функції державного обвинувачення виконувала прокуратура. Її, по суті, довелося створювати заново, бо при Австрії прокурорами і слідчими могли бути переважно австрійці і поляки. Названо її у ЗУНР «Державна прокуратура», а її найвищу інстанцію – «Вища Державна прокуратура». Очолити її мав Генеральний державний прокурор (однак, його так і не було призначено). У судових округах і повітах діяли окружні і повітові судівництва за поданням Генерального прокурора. При судовому Сенаті другої інстанції створено посаду Старшого прокурора [5, с. 488–489].

18 грудня 1918 р. Державне секретарство судівництва видало розпорядження «В справі написів і урядових печатей». Усі судові органи і прокуратура зобов'язана «негайно усунути давні австрійські емблеми, написи і печатки» і замінити їх українськими з гербом ЗУНР і відповідною назвою суду. Належало також зробити «орієнтаційні» написи українською і польською мовами — для населення.

Зазнала певних змін й адвокатура. Адвокатам запропоновано створити Палату адвокатів. Усі вони мусили скласти присягу вірності ЗУНР. Кандидатам на посаду адвоката належало мати вищу юридичну освіту, пройти відповідне стажування і скласти перед комісією «адвокатський іспит» [5, с. 489].

Окремим розпорядженням Державного секретарства судівництва (від 1 березня 1919 р.) створено нотаріальну службу в ЗУНР. Усі нотаріуси мали скласти «присягу вірності» ЗУНР, після чого ставали нотаріусами української держави і «урядували тільки від її імені». Нотаріальну службу очолювала Нотаріальна палата, яка організаційно підпорядковувалася Державному секретарству судівництва. Ніякої національної дискримінації щодо суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів, як і щодо будь-яких урядовців у ЗУНР не чинилося: вони мали присягнути на вірність українському народу і державі, а в крайньому разі – що не чинитимуть їй шкоди [4, с. 203].

Важливою опорою української державності та гарантією державного суверенітету ЗУНР було військо, яке називалося Українська Галицька Армія. Для ЗУНР проблема формування власних збройних сил набула особливої гостроти у зв'язку з необхідністю з самого початку боротися проти агресії сусідньої Польщі, потім – ще й Румунії. Вже 1 і 2 листопада УНРада звернулася до всіх вояків і старшин українців колишньої айстро-угорської армії зі закликом стати на захист рідного краю. Головну команду українських військ очолив 5 листопада отаман Г. Коссак, шефом генерального штабу став отаман С. Горук. Наплив добровольців до українського війська був великий. Населення постачало військо продовольством, взуттям, медикаментами. Проте необхідність створення регулярної армії ставала все очевиднішою. У середині листопада розпорядженням Державного секретаріату військових справ територію держави поділено на три військові області (Львів, Тернопіль та Станіслав) і 12 військових округів. Оголошено мобілізацію чоловіків – 1883–1900 років народження (українців), встановлено текст присяги, проведено облік озброєнь, військового спорядження тощо. Військові команди повітів на чолі з призначеними військовими комендантами приступили до формування збройних сил ЗУНР – Української Галицької армії (УГА). У структурі УГА були такі роди військ і служби: піхота, кіннота, артилерія, санітарна і ветеринарна служби, військове судівництво, інтедантура, канцелярська служба. Деяко пізніше утворено летунський відділ (його очолив син Івана Франка поручник УСС Петро Франко), який налічував близько десятка літаків, саперний кіш. Окремим наказом Державного секретарства військових справ організовано духівництво українського війська на чолі з Преподобництвом. Військові капелани проводили польові богослужіння, підтримували у вояків дух патріотизму і відваги, повідомляли рідню про загибель, місце їх поховання та ін. Була встановлена військова форма, розроблено систему звань і відзнак, державна платня військовослужбовцям тощо. Раз на три місяці уряд затверджував і опубліковував список присвоєння військових звань у війську та жандармерії [5, с. 490].

На початку 1919 р. була утворена чисельна (понад 120-тисячна) дисциплінована й патріотична армія. Очолював її Начальний вождь з Генеральним штабом. На цю посаду був запрошений із Наддніпрянської України досвідчений генерал

Михайло Омелянович-Павленко. (У червні 1919 р. його замінив генерал О. Греков, у липні Начальним вождем став генерал М. Тарнавський, а в листопаді – генерал Й. Микитка). Шефом Генерального штабу став полковник з України Є. Мишковський. У складі УГА було утворено три корпуси. Корпус поділявся на чотири піхотні бригади (по 5–6 тис. вояків кожна), бригада – на два полки, полк – на три курені. При кожній бригаді були полк артилерії, кінні сотні, технічна сотня, сотня зв'язку, допоміжні відділи тощо. Українська молодь – робітники, селяни, а особливо студенти й учні старших класів гімназій, масово вступали добровольцями в ряди УГА. Проте гостро бракувало досвідчених офіцерських кадрів (офіцерами служили переважно резервісти), озброєння, боеприпасів, лікарів і медсестер, медикаментів і ін., бо ЗУНР майже з усіх боків була оточена ворогами (у травні 1919 р. на ЗУНР напала ще й Румунія), ніякої допомоги й підтримки ззовні не отримувала. Щоправда, певну військову допомогу подавала ЗУНР Директорія: артилерією, снарядами, деяким озброєнням. Але багато допомоги вона не могла надати, бо сама перебувала в складних умовах. На початку українсько-польської війни воював у складі УГА загін добровольців з України під командуванням отамана А. Долуда (близько 50 вояків). Армія мужньо і самовіддано боролася з агресорами, чинила ворогам відчайдушний опір. У складі УГА воювали, до речі, не тільки українці, а й австрійці, угорці, чехи та інші національності, зокрема – сформований з добровольців єврейський курінь, в якому налічувалося близько 1 200 стрільців. Його командиром був поручник Соломон Ляйнберг [4, с. 204–205]. Отже, у короткий термін були сформовані основні ланки державного механізму ЗУНР – центральні та місцеві органи державної влади й управління, правоохоронні органи, збройні сили.

Водночас загарбницька війна Польщі проти ЗУНР продовжувалася, набуваючи все більшого масштабу. Польща надсилала у Галичину все нові й нові військові сили. Підтримували Польщу, що мала сильнішу дипломатичну службу, й урядові чинники західних держав, передусім США й Франції. Саме за їхнім сприянням у Польщу була перекинута з Франції сформована й озброєна там понад 80-тисячна польська армія генерала Ю. Галлера, яку польський уряд тут же спрямував проти ЗУНР (хоч вона й створювалася для захисту від більшовицької Росії). Польсько-українська війна 1918–1919 рр. завершилася, на жаль, поразкою ЗУНР. Падіння ЗУНР у протистоянні з Польщею було зумовлене, передусім, кількісним переважанням польських військ, підтриманих Антантою, а також у зв'язку з невдачами українців у дипломатичній боротьбі, адже поляки переконали держави Антанти в ідеологічній близькості керівництва ЗУНР і УНР з більшовиками, які на той час вважалися найбільшою загрозою для Європи. До середини 1919 р. Польща, якій матеріально, дипломатично та збройно допомагала Антанта, витіснила українську владу та Українську Галицьку Армію з Галичини за Збруч, на Велику Україну. Згодом звідти, після падіння УНР, українська влада (президент, уряд, депутати УНР-Ради, інші державні органи) переїхали у Відень, де продовжували (вже на еміграції) свою діяльність. Там же у Відні, був розроблений проект Конституції ЗУНР. Українська влада добивалась у країн Антанти визнання ЗУНР і усунути польську владу та армію з території ЗУНР, оскільки вони були окупантами, які діяли всупереч волевиявленню корінного українського населення. Проте 25 червня 1919 р. Верховна рада Антанти прийняла рішення «уповноважити» збройні сили Польщі окупувати (тимчасово) територію ЗУНР (Східної Галичини) аж до остаточного вирішення долі цього краю. 25 липня 1920 р. було утворено закордонний галицький уряд (уряд диктатора ЗУНР). Еміграційна влада ЗУНР рішуче запротестувала, але це не допомогло: Польща мала в Антанти значно більший авторитет і

вагомість. Влада ЗУНР продовжувала активну діяльність (дипломатичну) щодо визнання ЗУНР Антантою [6, с. 318–325].

Між тим, навесні 1920 р. розпочалася польсько-радянська війна. На частині земель Східної Галичини, зайнятих Червоною Армією, 15 липня 1920 р. було проголошено територіальне утворення – Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку зі столицею у Тернополі, ліквідоване 21 вересня. Польсько-радянська війна закінчилася мирними переговорами у м. Рига, на які прибули, не будучи, однак, запрошеними, делегації ЗУНР та УНР. Польсько-радянським переговорам безуспішно намагалися протидіяти посол УНР у Латвії В. Кедровський, представник уряду УНР С. Шелухін та делегація ЗУНР під проводом К. Левицького. Їх, правда, ніхто не залучав до переговорів (виступали на брифінгах перед кореспондентами газет). Мирний договір був підписаний у Ризі між представниками Польщі та РРФСР і УСРР, який формально закінчив польсько-радянський конфлікт 1919–1920 рр., санкціонував поділ українських та білоруських земель між Польщею і Радянською Росією та фактично анулював Варшавський договір. За Ризьким договором 1921 р. до складу Польщі всупереч волі українського населення відійшли землі Східної Галичини і Західної Волині, які в історичній та історико-правовій літературі отримали назву Західна Україна. Кордон між Польщею і Радянськими республіками Білорусії та України визначився по східних межах Рівненського повіту і р. Збруч. Делегація ЗУНР виступала з різким протестом, опублікувала у пресі ноту «До всіх», але це не допомагало. З протестами і вимогами визнати ЗУНР її влада виступала на міжнародних конференціях у бельгійському місті Спа (5–16 липня 1920 р.), Севрі (поблизу Парижа 10 серпня 1920 р.) і ін. Українці покладали великі надії на Лігу Націй, пославши свою делегацію, яку особисто очолив президент Є. Петрушевич у Женеву, де у листопаді 1920 р. розпочалося засідання Ліги Націй.

Проблему державної незалежності ЗУНР розглядали на різних міжнародних форумах упродовж 1919–1923 рр. Була навіть прийнята постанова Ліги Націй (23.02.1921 р.), що Східна Галичина не є частиною Польщі, вона не мала мандату від Ліги Націй на Східну Галичину, бо була тільки «фактичним мілітарним окупантом цього краю». Але Рада послів Антанти не поспішала повернути владі ЗУНР хоч би територію Східної Галичини. Зрештою й польські дипломати надіслали усім міжнародним організаціям ноти, так зване «обґрунтування» Польщі на територію ЗУНР. Польщу активно підтримували США, Франція, Італія й ін. І ось 14 березня 1923 р. на пропозицію спеціальної комісії Ради послів країн Антанти остання визначала територію Східної Галичини, тобто ЗУНР, без жодних застережень за Польщею. Протести влади ЗУНР і українського населення Галичини не допомогли. Намагаючись змінити рішення Ради Послів греко-католицький митрополит Андрей Шептицький зустрічався з Прем'єр-міністром Франції Раймоном Пуанкаре, але безуспішно. 15 березня 1923 р. еміграційний уряд ЗУНР оголосив саморозпуск і Є. О. Петрушевич склав повноваження. Було розпущено всі органи й установи, дипломатичні представництва й місії ЗУНР, що означало остаточне припинення її існування. Саме ця дата (15 березня 1923 р.) є остаточним терміном завершення боротьби українського народу за свою державну незалежність після Першої світової війни.

Долю України на довгі десятиріччя знову вирішували чужинці. Політику диктував той, хто мав силу. ЗУНР зазнала поразки, залишившись без жодної підтримки. Чимала провина у цьому керівників ЗУНР, які хоч і робили все можливе для порятунку рідного краю, держави, допустили чимало прорахунків. Це передусім певна політична нерішучість, політика вичікування, відкладання на пізніші часи вирішення гострих

соціально-економічних проблем, неенергійне, нерішуче ведення війни, військово-стратегічні прорахунки, невдале командування військами на перших етапах війни, коли вже тоді можна і необхідно було добитися серйозного успіху, що послужив би міцною запорукою боротьби за державність; це – зайва толерантність до нещадних ворогів. Однією з головних помилок ЗУНР була майже сліпа віра у всемогутність і справедливість Антанти, тобто надія на когось, а не на власні сили, на свій народ. Пізніше, перебуваючи на еміграції президент ЗУНР Є. Петрушевич, зрозумівши помилку і виступаючи на засіданні Ліги Націй у 1923 р., сказав доленосні слова, які актуальні і наш час: «Самими голосливими заявами і протестами, самим пасивним чеканням на ласку світу український народ нічого не досягне, коли не докаже своєї волі до державної незалежності активною боротьбою» [5, с. 500].

Основною причиною падіння ЗУНР була військова агресія Польщі і Румунії, надзвичайно складні міжнародні обставини, підтримка післявоєнною Європою експансіоністських, загарбницьких дій щодо ЗУНР Польщі та Румунії. Власне, зовнішньополітичні чинники й були основною причиною загибелі обох українських держав: щодо УНР – це наступ російських більшовицьких військ, підтриманих місцевими більшовиками, що зайняли значну частину українських земель; щодо ЗУНР – це захоплення її території Польщею й Румунією. З внутрішніми негараздами та проблемами обидві українські держави напевне могли б впоратися, а ось зі зовнішньою агресією з боку значно сильніших сусідів не змогли.

Західноукраїнська Народна Республіка мала важливе історичне значення. Це була чергова спроба українського народу відновити національну державу, спроба звільнитися від вікової влади чужинців, влади, яка різними способами нав'язувала своє панування, своє право, свою ідеологію, свою історію. Великим позитивом було й те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну державу; значно підвищився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу, в тому числі і ХХ ст. Історичне значення ЗУНР також полягає в тому, що було збережено ідентичність української нації й поглиблено процес українського державотворення, який бере початок від часів Київської Русі.

Список використаних джерел

1. *Кобилецький М. М.* Утворення та структура державного апарату ЗУНР. Львів : Вид-во юрид. ф-ту ЛНУ ім. І. Франка, 1998. 96 с.
2. *Кубів С.* Століття свободи й незламності // *Право України.* 2017. №3. С. 9–10.
3. *Луцький М. І.* Право і система законодавства Західноукраїнської Народної Республіки: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. 412 с.
4. *Тицик Б. Й.* Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів: «Тріада плюс», 2004. 392 с.
5. *Тицик Б. Й., Бойко І. Й.* Історія держави і права України [Текст]: акад. курс: підручник. Київ: Ін Юре, 2015. 808 с.
6. *Тицик Б. Й., Бойко І. Й.* Західноукраїнська Народна Республіка // *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Харків: Право, 2016. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. С. 318–325.
7. *Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти: [у 2-х т.].* Т. 2. Лютий 1917–1996 р. / [за ред. В. Д. Гончаренка; уклад. В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький]. Вид. 2-ге, перероб. і допов. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 728 с.

References

1. Kobyletskyi, M. M. (1998). *Utvorennia ta struktura derzhavnoho aparatu ZUNR*. Lviv: Vyd-vo yuryd. f-tu LNU im. I. Franka. (in Ukrainian).
2. Kubiv, S. (2017). Stolittia svobody y nezlamnosti. *Pravo Ukrainy* 3. 9–10. (in Ukrainian).
3. Lutsnyi, M. I. (2015). *Pravo i systema zakonodavstva Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki: monohrafiia*. Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte. (in Ukrainian).
4. Tyshchuk, B. Y. (2004). *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika (1918–1923). Istoriiia derzhavy i prava*. Lviv: «Triada plus». (in Ukrainian).
5. Tyshchuk, B. Y., Boiko, I. Y. (2015). *Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy [Tekst]: akad. kurs: pidruchnyk*. Kyiv: In Yure. (in Ukrainian).
6. Tyshchuk, B. Y., Boiko, I. Y. (2016). *Zakhidnoukrainska Narodna Respublika. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t.* Kh.: Pravo. T. 1: Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy. Redkol.: V. D. Honcharenko (holova) ta in. 318–325. (in Ukrainian).
7. *Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy: navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity: [u 2-kh t.]* (2000). T. 2. Liutyi 1917–1996 r. / [za red. V. D. Honcharenka; uklad. V. D. Honcharenko, A. Y. Rohozhyn, O. D. Sviatotskyi]. Vyd. 2-he, pererob. i dopov. Kyiv: Vydavnychi Dim «In Yure». (in Ukrainian).

**FORMATION OF THE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC
AS A SIGNIFICANT EVENT IN THE MILLENNIAL HISTORY
OF NATIONAL STATE-BUILDING**

I. Boyko

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: boyko.ist@ukr.net*

The article deals with the preconditions for the establishment of the West Ukrainian People's Republic (further – ZUNR) and its state-legal development. It was noted that this was a significant event in the millennial history of national state formation, which testified to the realization by the Ukrainian people of their right to political self-determination and corresponded to that time European and world standards and traditions that recognized the right of the people to self-determination.

It is substantiated that ZUNR was a full-fledged state that ensured the integrity of the Ukrainian people of the time, its functioning and development through the management and coordination of the interests of various social groups. The signs of the revived West-Ukrainian National Republic were: the presence of its own territory, in which the Ukrainian people lived for millenniums; was democratically formed and operated by public authorities, who performed their functions and distributed their authority to citizens residing in the ZUNR; the existence of sovereignty, law, language, state symbols and own name.

It was argued that a major obstacle to the state-building activities of the ZUNR was the military aggression originally from Poland, and later Romania. The fate of Ukraine for decades has again been decided by strangers. The policy was dictated by the one who had the power. ZUNR was defeated, being left without any support. Many guilty of these leaders of the ZUNR, who, although they did everything they could to save their native land, but at the same time the state made a lot of miscalculations. This is primarily a certain political hesitation, a policy of waiting, postponing to later times the resolution of acute socioeconomic problems, unhealthy, indecisive warfare, military and strategic miscalculations, unsuccessful command of the troops at the first stages of the war, when even then it was possible and necessary to achieve a

serious success that would serve as a solid guarantee of the struggle for statehood; as well it's excessive tolerance for ruthless enemies. One of the main mistakes of the ZUNR was an almost blind belief in the omnipotence and justice of the Entente, that is, hope for someone, not for their own strength and for their people. Later, while on emigration, the president of the ZUNR, E. Petrushevych, realizing the mistake and speaking at a meeting of the League of Nations in 1923, said fateful words, which are relevant at our time: «The most loathsome statements and protests, the most passive expectation of the grace of the world, the Ukrainian people will have nothing to grasp, unless they prove their will to an independent state by an active struggle».

It is substantiated that the main reason for the fall of the ZUNR was the military aggression of Poland and Romania, the extremely complex international circumstances, support for post-war Europe expansionist, and invading actions of Poland and Romania against the ZUNR. Actually, foreign policy factors were the main cause of the death of both Ukrainian states: in relation to the UPR, it is an offensive against the Russian Bolshevik forces supported by the local Bolsheviks who occupy a significant part of the Ukrainian lands; regarding the ZUNR, it is the seizure of its territory by Poland and Romania. With internal troubles and problems, both Ukrainian states could probably have cope, but with external aggression from the side of significantly stronger neighbors could not.

The proclamation of the ZUNR had an epoch-making effect on the formation of the Ukrainian nation and the struggle of the Ukrainian people for national dignity and state independence in the twentieth century. The Western Ukrainian People's Republic had an important historical significance. This was another attempt by the Ukrainian people to restore the national state, an attempt to free themselves from the long-term powers of foreigners, authorities, which in various ways imposed their rule, their law, their ideology, their history. A great positive thing was the fact that Ukrainians declared themselves to the whole world as a separate nation, which has the right to own state; the level of national consciousness of that time Ukrainian people has increased considerably; the Ukrainians gained experience of state-building, which was firmly rooted in the historical memory and became the feature of the subsequent generations of fighters for the Ukrainian state, including the twentieth century. The historical significance of the ZUNR also lies in the fact that the identity of the Ukrainian nation and the deepening of process of Ukrainian statehood, which originates from the times of the early Ukrainian state of Kievan Rus, have been preserved.

Keywords: state, state building, state authorities, Ukrainian people, Ukraine.

*Стаття: надійшла до редакції 10.09.2018
прийнята до друку 01.11.2018*